

irfan karakoç makale

By irfan karakoç

WORD COUNT

7950

TIME SUBMITTED

15-JAN-2019 12:17AM

PAPER ID

43543440

8

International

Journal of Human Sciences

ISSN:2458-9489

Volume 15 Issue 1 Year: 2018

1
2
3
4

<p>For the love of modernity: adventures of the novel or trails of the genre in the second half of the 19th century</p>	<p>Modernite aşkına: Türkçe romanın sergüzeşti yahut XIX. yüzyılın ikinci yarısında türün izini sürmek</p>
<p>İrfan Karakoç¹</p>	
<p>Abstract</p> <p>26 During the second half of the 19th century, while the Ottoman press, publishing and literary platforms were flourishing, a need for a more “practical” language of writing arose to convey ideas, and there was a great need to have a new, a more practical language while writing. A language that can convey an idea, a language that can produce information, and a writing style that can spread both. This need for a new language is emphasized by the prominent figures of “New Literature”, and to these writers and prominent figures in the Ottoman state novel as a genre seemed promising for the modernization of Ottoman society as a whole. This article is focusing on the novel’s function during the second half of the 19th century. At the centre of the matter is the reaction of Ottoman –Turkish intelligentsia to the new genre. The article is trying to depict the relationship between classical forms and the new genre and how writers were motivated to</p>	<p>Özet</p> <p>Osmanlı basın ve edebiyat ortamının 1850’lerden sonra hareketlenmeye başlamasının da etkisiyle, edebiyatın fikri, düşüncüyü ifade edebilecek, bilgi üretecek ve onu yayacak bir “yazı dili”ne ihtiyacı açık bir şekilde anlaşılmıştır. Bu ihtiyaç, “yeni edebiyat”ın önemli temsilcileri ve modernleşmeye çalışan devletin yöneticileri tarafından da sıklıkla vurgulanmıştır. İşte bu yönetici/yazarlar, modernleşmek için ihtiyaç duydukları bu yeni dili, çok yönlü bir şekilde kullanabilecekleri bir araç olan romanla kurabileceklerini fark etmişlerdir. Türün XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki serüvenine odaklanan bu çalışmada, işte bu yazı dilinin Osmanlı-Türk edebiyatında yazar, okur, matbuat yani edebiyat kamusu tarafından nasıl algılandığı üzerinde düşünülecektir. Makalede, doğayı, insanı, toplumu anlatan romanın, Osmanlı edebiyatına girişine kadar dolaşımında olan hikâye etme pratikleriyle olan ilişkisi de göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca, bu ilişkinin</p>

8

¹ Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Art and Science, Department of Language and Literature, irfan.karakoc@comu.edu.tr

merge and create a local novel genre. While doing that we will be mentioning why and how this new genre made local by the names, such as sergüzeşt and hikaye and it's communication with the "acaib u garaib – supernatural stories" of the Middle Eastern classical literature.

Keywords: 19th Century; Novel; Sergüzeşt – Adventure; Supernatural literature; modernity; ethics.

8

[\(Extended English summary is at the end of this document\)](#)

edebiyat tarihi araştırmalarında yorumlanma tarzı, türe gösterilen davranış kalıpları Osmanlı-Türkiye modernleşme refleksi üzerinden tartışılacaktır. Bu bağlamda türün sergüzeşt, hikâye kelimeleriyle yerelleştirilmesi, ahlâkı temel alan bir yapıyla yazılması ve Ortadoęu klasik edebiyatlarında görülen "acâib ü gâraib" anlatılarıyla bağlantısı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: XIX. yüzyıl; roman; sergüzeşt; acâib edebiyatı; modernleşme; ahlâk.

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

4

"Roman diğer türlerin (tam da tür olarak oynadıkları rolün) paradisisidir; biçimlerinin ve dillerinin uzlaşımını açığa çıkarır; bazı türleri sıkıp dışarı atar, bazılarını yeniden formüle ederek, yeniden vurgulandırarak, kendine özgü yapısı içine katar. Edebiyat tarihçileri bazen bunu yalnızca edebi eğilimlerin ve ekollerin mücadelesi olarak görmeye meyleder. Böylesi mücadeleler vardır kuşkusuz, ama bunlar kıyıda köşede kalan fenomenlerdir ve tarihsel açıdan önemsizdir. Bu tür mücadelelerin ardında, türlerin daha derin ve sabici tarihsel mücadelesinin yattığına, edebiyatın tür çatısının kuruluşu ve gelişiminin bulunduğuna dıyarl olunması gerekir"

Mikhaıl Bakhtın, "Epik ve Roman", 167.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra hareketlenmeye başlayan Osmanlı basın, yayıncılık ve edebiyat ortamı, süreç içinde gittikçe artan oranda "işlevsel" bir yazı diline ihtiyaç duymuştur. Bu konuda burada açıklamaya gerek kalmayacak kadar geniş bir "tespit, şikâyet ve öneri" literatürü 19 unmaktadır. Sadece konuya açıklık getirmek için birkaç önemli örneği söyleyebiliriz. Örneğin Namık Kemal ünlü "Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir" makalesinde (1866) ve *Bahâr-ı Dâniş* (1873) tercümesinin mukaddimesinde Osmanlı yazı dilinin yetersizliğinden ve eksikliklerinden şikâyet eder. Hatta sade bir şekilde yazmayı istemesine rağmen bir türlü terkipli yazma alışkanlığını bırakamamaktadır. Yine Ziya Paşa'nın meşhur "Şiir ve İnşâ" (1868) ve ilk Türkçe sözlük yazarı Şemseddin Sâmî'nin "Lisan ve Edebiyatımız" (1898) yazıları; edebiyatın "fıkır", düşünceyi ifade edebilecek, onu harekete geçirecek kısacası bilgi üretecek ve onu yayacak bir "yazı dili"ne ihtiyacını vurgular. Bu noktada "edebiyat" kelimesini, sadece "kurmaca eserler" üretim alanı olarak değil daha geniş bir "ifade etme, yazma, fikir üretme, eğitime" ve insanlar, kurumlar arası iletişim aracı olarak anlamak gerekir. Bu, daha çok okura hitap etmenin daha çok para demek olduğu matbuat kapitalizminin iyice belirginleştiği bir piyasayla birlikte, klasik retorik kurallarıyla dolu, ağdalı imparatorluk yazı dilini kullanan devlet bürokrasisinin de ihtiyacıydı. Zira devlet makinesinin modernleştirilmesi için daha verimli bir vergi ve asker toplama sistemi oluşturulmalıydı. Bunun için de Gramsci'nin kavramsallaştırmasıyla söylersek, devletin onu var

40 edenlerden “hegamonik onay” alması yani vatandaşını ikna etmesi gerekliydi. Bu nedenle üst üste
41 çıkarılan fermanlarda, iradelerde daha “anlaşılır” bir dil kullanılıyor, kanun ve yönetmeliklerin
42 basılarak herkese açık hale gelmesi için özel yayıncılara, yani gazeteciliğin ilk şekline izin verileceği
43 vaat ediliyordu. Zaten yukarıda ismi geçen yazarlar ve Osmanlı edebiyat üreticilerinin çoğu aynı
44 zamanda devlet bürokrasisinin yüksek yöneticileridir de. Bu nedenlerle 1850’lerden sonra
45 “edebiyat”ın büyük bir şemsiye kurum olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu şemsiye, altında eğitim
46 ve öğretimi (maarif), hukuk, siyaset ve dolayısıyla yeni devlet bürokrasisinin tüm metinlerini
47 toplamaktadır. Kurmaca olsun olmasın “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı” tarihine girmiş hemen
48 her eserin yazarının bakanlıklarda, anayasa komisyonlarında, yüksek bürokrasi makamlarında
49 buldukları da ayrıca belirtilmelidir. Münif Paşa, Âkif Paşa, Şinâsi, Namık Kemal, Ziya Paşa,
50 Şemseddin Sâmî, Cevdet Paşa, Ahmet Mithat, Abdülhak Hâmit gibi isimlerin hemen hepsinin şiir,
51 roman ve tiyatro metinleri yazmalarının yanı sıra, dil ve sözlük çalışmaları, tercüme yapıtıkları;
52 hukuk, aile ve reel politika üzerine gazetelerde yazarak yeni devlet bürokrasisinin inşasını
53 gerçekleştirdikleri açıkça görülmektedir. İşte bu yönetici/yazarlar modernleşmek için ihtiyaç
54 duydukları bu yeni “dil”i, çok yönlü bir şekilde kullanabilecekleri bir araç yardımıyla
55 kurabileceklerini fark etmişlerdir: Roman. Fakat bu fark ediş, resmi edebiyat tarihi yazımında veya
56 edebiyat tarihi yazımının indirgemeci yaklaşımlarında olduğu gibi, türü; halk hikâyeleri, meddah
57 anlatıları veya çift kahramanlı aşk mesnevilerinin çeşitli popüler versiyonlarından oluştuğu iddia
58 edilen geleneksel anlatı ürünleri karşısında konumlandırıp “cedit edebiyat”ı da sadece aşırı
59 Batılılaşmacı yazarların kötü bir taklitle ürettikleri metinler bütünü olarak görmeye malul değildir.

60 İşte bu çalışmada, bahsi geçen indirgemeci yaklaşım sorgulanarak bu yeni anlatım aracının,
61 yüzyılın sonunda yazar, okur, matbuat yani kısaca edebiyat kamusu tarafından nasıl algılandığı
62 üzerinde düşünülecek ve bazı çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır².

63 Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- 64 • Doğayı, insanı, toplumu yeni bir araçla ifade etme, anlatma ve gösterme şekli olan roman
- 65 türü “Osmanlı” toplumunda hangi bağlamlarda, nasıl karşılanmıştır?
- 66 • “Roman”ın Osmanlı edebiyatına girişine kadar dolaşımda olan anlatma, hikâye etme
- 67 pratikleriyle türün ilişkisi nasıldır? Bu ilişkinin Türk edebiyat tarihi araştırmalarında
- 68 yorumlanma tarzı doğru mudur?
- 69 • Türe gösterilen davranış kalıpları Osmanlı-Türkiye modernleşme refleksleri üzerinden
- 70 yorumlanabilir mi?
- 71 • Romanın Türkçe edebiyata adaptasyonu faaliyetleri; dönemi içerisinde toplumun, kadının,
- 72 erkeğin, yazarın ve devletin, “nasıl” ve “hangi yönleriyle” tanımlandığını bize gösterebilir
- 73 mi?
- 74

75 ***İsimlendirme meselesi veya romanın kapsama alanı***

76
77 Roman yazarı olsun olmasın Osmanlı şâir ve yazarları Osmanlı-Türk Modernleşmesinin
78 refleksleri bağlamında bu yeni türü “direyerek, itirazlar ederek, söylenerek, huysuzlanarak” ve en
79 önemlisi onu dönüştürerek kabullenmişlerdir. İşte bu dönüştürmelerden biri kelimenin (roman)
80 adeta arkasından dolaşarak karşılanmasında görülür. Örneğin Ahmet Mithat, 1890 yılında yayınladığı
81 *Abbâr-ı Âsâr’a Tamim-i Enzâr* kitabında, bu yeni türü Fransızca hem “haber/havadis” hem de
82 “hikâye/roman” anlamına gelen “nouvelle” kelimesinin ilk anlamıyla yani “haber” daha doğrusu
83 “havadis”le karşılaşmayı yeğler, oysa kitap, “gazete haberleri”nin değil Avrupa’daki özellikle
84 Fransa’daki romanın tarihi ve tanımı üzerine odaklanır. Elbette Ahmet Mithat’ın romanı, gelenekte
85 bulunan hazır bir kalıpla yani “râviyân-ı ahbâr”ın anlattıkları hikâyelerin bir çeşidi olarak anlamasının

² Bu yazı, Osmanlı-Türk romanının yazarlar ve okur toplulukları tarafından türsel kabulü-reddi üzerine odaklanmasına ve çalışmanın başlıca kaynaklarının Atatürk hatfili Türkçe metinler olmasına rağmen, XIX. yüzyıl sonu Osmanlısında, özellikle İstanbul’da, büyük bir çeşitlilik ve özgünlük gösteren dilsel ortam ve yayın faaliyetlerinin farkında olmak önemli ve elzemdir.

86 veya anlamak istemesinin de geçerli sebepleri bulunmaktadır. Zaten *Misallî Biyyûk Türkçe Sözlük*'te
87 kelimenin “şevâhid”li açıklamasına baktığımızda da bu düşüncesinin kökenlerini görebiliriz. Sözlüğe
88 göre “ahbâr”, Arapça *haber* kelimesinin çoğul şekli olarak ve “Haberler, sözler, söylentiler”, ikinci
89 olarak da “Hikâyeler, menkıbeler, geçmiş olaylar” olarak tanımlanmaktadır” (53). Bu arada kitabı
90 yayına hazırlayan Nüket Esen'in “ahbâr-ı âsâr” tamlamasını “edebi eserler” olarak çevirdiğini de not
91 edelim. Aynı düşünceyi başka bir yazarda da görürüz. Halit Ziya, Romantik-Realist Batı romanının
92 tarihini açıkladığı kitabında türün adını karşılamak için daha “yerli” olan *Hikâye*'yi tercih eder. 1887-
93 1888'de *Hizmet* gazetesinde, dönemin ünlü hayal-hakikat tartışmasından hareketle
94 realizm/natüralizm ve romantizm karşılaştırması yapılan ve realizmi savunan yazılar, 1891-1892'de
95 kitap olarak da yayınlanır. “Batıcı, Batılı tarza sahip” diye edebiyat tarihlerinde tanımlanan, toplumu
96 değil bireyi anlattığı iddia edilen ve eleştirilen Halit Ziya'nın kitabın “Mukaddime”sinde s¹² edikleri
97 argümanımız açısından büyük önem taşımaktadır. Yazarın ilk cümlesi şöyledir: “Edebiyat-ı
98 Osmanide mazharı olduğu mevki-i mühimi ihraz edemeyen aksam-ı edebiyattan biri de ecnebi bir
99 kelime altında zikretmekten ise Osmanlı lisanına hürmeten ‘hikâye’ namını vereceğimiz kısm-ı
100 edebidir”³ (20).

101 Bu yeni türün isimlendirilmesinde “roman” kelimesinden kaçınma davranışını yerlilik ve
102 dönüştürme bağlamında tekrar ele almak üzere başka bir kelimeye geçerse durum daha iyi
103 anlaşılacaktır. O kelime de “sergüzeşt”tir. Farsça “ser” (baş) ile “guzest” (geçmiş) kelimelerinden
104 oluşan sergüzeşt, “Mâcerâ, serüven” anlamına gelmektedir (*Misallî...* 2743). Kelimenin daha iyi
105 anlaşılması için verilen örnek ise dönemin anlatma ve hikâye etme⁴ alışkanlıklarını da göstermesi
106 açısından manidardır:

107 “Sebak-âmûz-ı esrâr-ı cünun ol çeşm-i pür-gûdan

108 Hadîs-i sergüzeşt-i Kays'ı gel gûş eyle âhûdan” (Leskofçalı Gâlib). (2743)

109 XIX. yüzyılın telif-tercüme ilk Osmanlı romanlarına bakınca “sergüzeşt” kelimesinin “roman”ı
110 karşılamak için kullanılan bir “tür adı” olmasa da, ona ikame bir anlam yükü taşıdığını düşündüren
111 çok sayıda örnek bulunmaktadır⁵:

112 *Son Sıra'nın Sergüzeşt-i* (Chateaubriand, 1860), *Sergüzeşt-i Mir Nedim* (Bahri Efendi, 1872),
113 *Sergüzeşt-i Adelin* (künyede yazarı yok, 1873), *Sergüzeşt-i Beyzâde* (yy., 1873), *Sergüzeşt-i Ahval-i Aşk* (yy.,
114 1877), *Kaptan Hatras'ın Sergüzeşt-i* (Jules Verne, 1877), *Sergüzeşt-i Mari Kraliçe ve Kızı* (yy., 1879),
115 *Sergüzeşt-i Gil Blas* (Le Sage, 1881), *Jöneyyer: Bir Hizmetçi Kızın Sergüzeşt-i* (Lamartin, 1886), *İki Ayyaş*
116 *Sergüzeşt-i Hamza Bey ve Cafer Ağa* (yy., 1886, 1894), *Anjel Valuva'nın Sergüzeşt-i* (Edmond Tarbé,
117 1893), *Bir Yetiminin Sergüzeşt-i* (yy., 1894), *Küçük Bir Kızın Sergüzeşt-i* (Abdülkadir, 1897), *Sergüzeşt-i*
118 *Hulâsi* (Faik Reşad, 1899) ve bu yazıda da kullanılan *Sergüzeşt-i Kahyopi* (T. Abdi, 1873) gibi.

119 İlk ismi “Son Pişmanlık” olan dönemin en önemli romanı *İntibah*'ın (1874), sansüre
120 takılması üzerine adının *İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey'e*, yani “Ali Bey'in Başından Geçenler/Maceralar”a
121 dönüşmesi, yine kadın esirleri konu alan Sami Paşazâde Sezai'nin eserinin sadece *Sergüzeşt* (1888)
122 başlığını taşıması tesadüf olmasa gerekir⁶. Türkçe ilk roman olan *Akabi Hikâyesi*'nin yayımlandığı

³ Gerçekten de yazılının ve dolayısıyla kitabın ilk cümlesinde “roman”, o sihidî kelime “zıkr”edilmez.

⁴ Fuat Köprülü'nün, IV. Murat'ın musahiplerinden olan, XVII. yüzyıl şairlerinden Tıflî Ahmet Çelebi'yle ilgili olarak *Safâî Teşkiresi*'nin² ahintladığı şu satırlar, XVIII. yüzyılda hikâye ile sergüzeştin aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir: Ol asın şuarâ-yı zevi'l-ihirâmından, ale'l-husus şehname-hânlikta ve sergüzeşt naklinde bî-nâzir-i rüzgâr ve meddâh-ı şîrînkâr ve meclis-i meydân-ı be¹⁰ te pehlivân-ı rüzgârdır” (alıntılayan Sayers 106).

⁵ Burada verilen sayıların ve kitapların tespitinde Selin Erkul Yağcı'nın “Turkey's Reading (R)evolution a Study on Books, Readers and Translation: 1840-1940” adlı doktora tezi için hazırladığı “Catalogue of Indigenous and Translated Novels Published Between 1840 and 1940” adlı büyük emek ürünü çalışmasından yararlanılmıştır.

⁶ Ahmet Mithat Efendi'nin sırasıyla *Hasan Mellah* ve *Dolaptan Temaşa* adlı eserlerinin “11”kaddime” ve “İfade”lerindeki “hikâye, hayal, sergüzeşt ve roman” kelimelerinin kullanımı da dikkate değerdir: “Sözü bitirmeden evvel şunu da söyleyeyim ki bu hikâye sırf hayal nev'inden de değildir. Derununda mezkûr esamiden bazıları tarihçe o kadar büyük ehemmiyet almışlardı ki yalnız onların sergüzeşt-i hallerini doğrudan doğruya kaleme almak büyük bir roman yazmı³ ak demektir” (6).

“Ber vech-i atı ka⁹rimize hikâye edeceğimiz şey bir roman değildir. Zira roman hayalî olmak lâzım gelip bu ise bir vak'a-yı sahihedir. Bazı vakay-i sahihe vardır ki en güzel romanlardan daha güzel bir roman teşkil ederler. Bu vak'a

123 1851'den yirminci yüzyılın başına kadar 29 eserde bu kullanıma rastlanmaktadır⁷. Aynı yıllar arasında
124 başlığında "hikâye" kelimesi geçen eser sayısı ise 35'tir⁸. Adında "roman" kelimesi geçen kitap ise
125 sadece 3'tür⁹. Bununla birlikte kapağında "cinâî ve meraklı roman", "aile romanı", "fennî roman",
126 "musavver hisli roman", "feci ve meraklı roman", "mütercem roman" gibi ifadeler bulunan roman
127 sayısı ise 8'dir¹⁰.

128 Rakamlar ve örnekler açıkça göstermektedir ki "roman" kelimesi, ancak yüzyılın sonuna
129 doğru istisnai bir kullanım tercihine sahiptir.

130 Şimdi şerh-i meseleye geçebiliriz.

131

132 ***Acâib'in romana ulaşan garip serüveni***

133

134 Bu alt başlıkta, "yüzyılın sonuna doğru gittikçe talepleri artan edebiyat kamusunu tatmin
135 etmek için görülmemiş dünyaları gezdirecek, yeni ve heyecanlı duyguları hissettirecek, söylenmemiş
136 sözleri şevkle okutacak bir anlatı evreni kurmak zorunluluğunu yerine getirmek, dönemin yazarları
137 açısından nasıl mümkün olmuştur/kılınmıştır?" sorusundan hareketle bazı cevaplar aranmaya
138 çalışılacaktır.

139 Osmanlı-Türk edebiyatı tarihinde roman türü söz konusu olduğunda tahkiye geleneğinden,
140 özellikle de halk hikâyeleri ve meddah anlatılarından söz etmek olmazsa olmaz kabilindedir. Oysa
141 romanın, bizde XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan serüvenini eşelemek istiyorsak bu yeni türe
142 kadar süregelen anlatı geleneğini daha geniş bir perspektiften tartışmak, daha farklı metinler ve bu
143 metinlerin hikâyeleri üzerinden incelemek gerekmektedir. İşte bu metinlerden, tarihi Eski
144 Yunan'dan Arap, Fars ve Osmanlı edebiyatına kadar ulaşan ve hatırı sayılır bir yekûnla hem sözlü
145 hem de yazılı kültürün özelliklerini kullanan "acâib ve garâib" anlatılarına bakmak konumuzu
146 tartışmak açısından anlamlı görünmektedir. İ. Hakkı Aksoyak, bu eserlerin genel özelliklerini şöyle
147 tanımlamaktadır:¹

148 "Acayip" ve "garip" kelimeleri, anlatı geleneği içerisinde evrenin, dünyanın,
149 ülkelerin, şehirlerin, insanların, hayvanların, dağların, denizlerin kısacası canlı-cansız
150 bütün varlıkların daha önce görülmemiş, duyulmamış acayip ve garip hâllerinin
151 aktarıldığı anlatıları karşılamak üzere kullanılan terimlerdir. Antik Yunan
152 medeniyetinden itibaren varlığı bilinen bu "acâ'ib ü garâ'ib" anlatılar, tercümele
153 vasıtasıyla önce Arap edebiyatına ve oradan da Türk edebiyatına geçmiştir". (111)

154 Aksoyak, coğrafya başta olmak üzere tarih, kozmoloji, seyahatnâme, biyografi türünden müstakil
155 eserlerin yanı sıra ¹ kitapların çeşitli bölümlerinde de bu tür anlatılara yer verildiğini belirtir. Bu
156 eserlerde yazarlar, anlatımı daha hareketli ve cazip hâle getirmek için anlatılanlarla ilgili okuyanları
157 şaşırtacak, heyecanlandıracak, meraklandıracak hikâyeler ve anekdotlar aktarırlar: "Bu anlatılar,

9

onlardan dahi değildir. Sadece bir sergüzeştir. Lâkin ne garip sergüzeşt. Mütalâası için sarf edilecek ⁵ an boşa gitmez. Hâsil olacak istifadenin en büyüğü ise vak'anın ait olduğu asrın istidat-ı mahsusunu görmektir [...] Vak'ayı teşkil eden zemin o kadar güzeldir ki romancılık sanatında muttasıf olabileceğimiz olanca kudretle tezyine filvaki salâhiyeti müsellemdir" (663).

⁷ 1891 yılında yayınlanan yazarı bilinmeyen ve çevirmeni "Memduh" olarak görünen *Macera-yı Aşk yahut Nella'yı* ve yine okura "insanların başından geçen" olay ve hikâyeleri vaat eden şu metinleri de bu gruba d ⁷ etmek yanlış olmayacaktır: *Teârib-i Hayat* (Ahmet Rasit ⁷ 1891), *Meraret-i Hayat* (Fikripaşazade Mehmed Münci, 1891) *Sûzîs Yahut Bir Ressamın Levha-i Hayatı* (François Coppée, 1892), *Bir Fakir Kadının Rużnamesi: Hatıra-i Abd-i Hayat* (Ocatave Feuillet, 1892), *Mezleka-i Hayat* (Jules Claretie, 1894), *Bir Kadının Hayatı* (Mehmed Celal, 1894), *Bir Ailenin Devr-i Hayatı* (Melekzade Fuad, 1900).

⁸ Bu sayının yansına yakınına Tahir ile Zühre, Kerem ile Ash, Meşhur Köroğlu ve Leyla ile Mecnun gibi halk hikâyeleri oluşturmaktadır.

⁹ Bunlar ikisi Ahmet Mithat Efendi'ye ait olan *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları* (1888), *Ahmet Metin ve Şiraz yahut Roman içinde Roman* (1892) ile yazarı bilinmeyen ve "Diran-Müniî" tarafından çevrilen *Romancıkların yahut İşsiz Zamanının Mahsulü* (1885) adlı metinlerdir.

¹⁰ Fikripaşazade Mehmed Münci'nin yazdığı *Meraret-i Hayat*'ını (1891) da "feuilleton" notuyla basılması nedeniyle bu gruba eklemek gerekir. "Feuilleton", gazetelerin roman tefrikalarını içeren eklerine verilen isimken, daha sonra, bu tefrikaların bir araya getirilmesiyle oluşan romanlar da bu adlandırılmaya yayımlanmıştır.

158 içinde yer aldığı anlatımın niteliğine göre değişmekle birlikte, genel olarak varlıkların daha önce
159 görülmemiş, duyulmamış acayip ve garip hâlleri ile ilgili olup çoğunlukla da halk arasında
160 efsaneleşmiş olaylardır” (111). Özellikle yüzyılın sonuna doğru Batılı araştırmacılar tarafından ilgi
161 gören ve Şarkiyatçıların çalışmalarında “Acâib Edebiyatı” olarak tanımlanabilecek bir spesifik
162 türleşme serüveni yaşayan kavramı sorgulayan Syrinx Von Hees, “Şaşırtıcı: A(29) Edebiyatının Bir
163 Eleştirisi ve Yeniden Okuması” adlı önemli yazısında, farklı araştırmacıların farklı “acâib eserler”
164 listesi ortaya koymalarına rağmen, çoğu listenin üç temel metni içerdiğini söyler. Bunlar: X. yüzyılda
165 yazıldığı düşünülen *Acâib-ül Hind*, Girişinin XII. yüzyılda yazdığı *Tuhfetü'l-Elbâb ve Nubbetü'l-A'câb*
166 ile Kazvinî'nin XIII. yüzyılda yazdığı *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât* adlı eseridir (143).
167 Von Hees'in, kavram üzerine yapılan çalışmalara getirdiği eleştirilerden hareketle “[.] iddia edildiği
168 gibi bilimsellikten uzak birtakım doğüstü masalsi tuhaflıkları barındıran bir eserler topluluğunun
169 oluşturduğu bir türün varlığını kabul etme”nin güçlüğüne vurgulayan Sadık Yazar, “XVI Yüzyıl
170 Türkçe Seyahatnamelerinde Acâib” adlı makalesinde, acâibin yoğunlukta olduğu yazı “yazın”
171 türlerinden bahsetmenin ise mümkün olduğunu söyler. Yazar'a göre bu türlerden ikisi, IX. yüzyıldan
172 itibaren Arap yazınında görülmeye başlanan, doğa tarihinin yoğunlukta olduğu ansiklopedik eserler
173 ile seyahatnamelerdir (100). *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat: Bir Âlim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi* adlı
174 kitabın yazarı Houari Touati, Antik Yunan'daki örneklerde olduğu gibi Ortaçağ Arapça
175 seyahatnâmelerde de “acâib”in içerik ve bir anlatım üslubu olarak çok önemli bir rol oynadığını,
176 okurların “acâibleri derlemeyi başaramamış bir seyahatnamenin kesinlikle hedefi ulaşmadığını”
177 düşündüğünü söyler (aktaran Yazar, 100). Sadık Yazar, Touati'nin bu tespitini Endülüslü seyyah
178 Ebû Hâmid Muhammed el-Gurnâtî'nin Arapça yazdığı *Tuhfetü'l-Elbâb ve Nubbetü'l-A'câb* adlı eseri
179 üzerinden örnekler. Yazar'a göre tam bir acâib ü garâib derlemesi olan bu eser, XVI. yüzyıl
180 ortalarında Kanuni Sultan Süleyman'ın maktul şehzadesi Bâyezîd'in emri ile tercüme edilmiştir. İsmi
181 belirsiz olan mütercimın kitabın girişinde verdiği bilgiler, bu tarz edebiyatın temel özelliklerini
182 göstermesi açısından da önemlidir. Buna göre mütercim eski kitaplardan biri olan, ilgi çeken ve fazla
183 bilinmeyen hikâyeler içeren, hayret uyandıran anlatımlar barındıran bu kitabı inceleyip ara sıra
184 kitaptaki hikâyeleri Şehzade Bâyezîd'in huzurunda nakl ettiğini, onun da bunları beğenip kitabın
185 tercüme edilmesini istediğini belirtir. Mütercimın bu açıklamalarına dikkat çeken Yazar, şu tespit
186 bulunur:

187 Bu ifadeler *Tuhfetü'l-Elbâb*'ın bir gezi yazısı metni olmasından çok, bir hikâye metni
188 gibi alımlandığını, en azından içerdiği ilginç hikâyeler dolayısıyla dikkat çektiğini
189 sezdirmektedir. Eserdeki folklorik bazı bilgilerin “hikâye” başlığı altında verilerek
190 bunların kurgusal alana yaklaştırılması da mütercimın kaynak metni alımlamasına iyi
191 bir örnektir. Mütercimın özellikle kaynak metnin ikinci bölümünde yer alan bilgi ve
192 betimleme ağırlıklı bazı bölümleri tercüme etmeden olduğu gibi bırakıp daha ziyade
193 yazılı ve sözlü kaynaklardan hareketle aktarılan bilgilere daha fazla rağbet göstermesi
194 de bu yorumumuzu güçlendirmektedir (102).

195 Yukarıda yapılan tüm tanımlama ve açıklamalar, kavramın seyahat edebiyatına bağlı olarak
196 gelişen içeriğinden belki de daha fazla bir d(32)atle bu metinlerin anlatı yöntemlerini incelememizi
197 gerekli kılmaktadır. Farsça'ya ve Türkçe'ye en çok tercüme edilen Kazvinî'nin adı geçen eserinin
198 ilavelerle tercümesi olan Ali b. Abdurrahman'ın *Acâibü'l-Mahlûkât*ındaki şu satırlar, bu tip kitapların
199 “üretile” sürecini göstermesi açısından önemlidir: “Seyâhat itdüm. Bu acâyib, garâyib esmâyı derc
200 eyledüm, Kimin gördüm, kimin tevârihden çıkardum¹¹” (aktaran Kaya, 136). Pîrî Reis'in 1521
201 yılında yazdığı *Kitâbü'l-Bahriyye*'sinde yer alan örnekler ise tür olup olmadığı tartışılacak kadar
202 “özgün”leşmiş bu tarzın, XVI. yüzyıl Osmanlı edebiyat dünyasındaki yerini belirlemek açısından
203 güçlü kanıtlar sunacaktır. Eserin manzum olan ilk bölümünde Akdeniz dışındaki denizler ve adalar
204 hakkında bilgiler verilirken buralardaki “acâibler” de anlatılmış hatta bunlara özel bir başlık dahi
205 açılmıştır: “Bu fasl, bahr-ı Mağribün metâ'i ve acâyibin beyân ider” (alıntılayan Yazar 105). Yine

¹¹ Tarih ve hikâye-roman kelimelerinin, karşıtlıklar içerse de birbirlerinin yerine kullanılması dönemin tipik bir istihmalidir, zaten tarihsel olarak da “tarih” ve “roman” bağlantılıdır.

206 ünlü denizcinin gezdiği coğrafyaları ve oraların acayıplıklarını anlatırken sarf ettiği “Muhaddisân-ı
207 havâdis-i rûzigâr”, “onun hakkında şöyle hikâyet olunur” (106) gibi ifadeler, onun sadece
208 gördüklerini değil, sözlü ve yazılı kaynakların aktardığı bilgileri de özellikle mensur kısımların
209 anlatım kompozisyonunda kullandığını göstermektedir.

210 “Tarih yazımı”nın özellikle modern öncesi dönemlerde “hikâye etme”yle ilişkisi ve yüzyıl
211 sonu Türkçe edebiyattaki “tarih/mitoloji-hakikat, hikâye/roman/hayal” tartışmaları (bkz. *Abbâr-ı*
212 *Âsar’a Tamim-i Enzâr*) düşünüldüğünde neyin gerçek, neyin kurmaca olduğunun ancak ince bir çizgi
213 üzerinde belirlenmeye çalışıldığı görülecektir. Türk edebiyatının en önemli seyahatnamesinden
214 hareketle konuyu tartışan Yeliz Özay, “11. yüzyıl Çelebi Seyahatnamesi’nin Acâib Edebiyatı Açısından
215 Değerlendirilmesi” adlı yazısında, “[b]u noktada da ‘acayıp ve garip’ anlatılarına ‘okuru eğlendiren
216 edebiyat’ varsayımıyla, bu anlatıların ‘gerçekliğinin denetlenmesini’ seçmek arasında ikili bir yaklaşım
217 olmaktadır” der ve ekler: “Oysa Acâib’in anlatı dünyasında var oluş direnci, bu türün hem okur ya
218 da dinleyici hem de içinde bulunduğu yapıt için özel bir işlevi olduğunu gösterir” (126). Terimin,
219 coğrafyacı/seyyah/anlatıcı tarafından “şaşkınlık” etkisini işaret etme işlevi kullanıldığı da dikkatten
220 kaçmamalıdır. Özay bu şaşkınlığın ise, Von Herder’den aktararak, “gerçekte var olan nesnelere
221 yarattığı bir şaşkınlık olduğunu, metinlerde sadece küçük bir grup acâib anlatısının “bugün
222 gerçekteki ve yazarın hayal gücünün ürünü” olarak kabul edilebilecek özellikler gösterdiğini söyler
223 (127). Konuyla ilgili belki Herder’in vezir yorumu yapan Robert Dankoff *Seyyah-ı Alem Evliyâ Çelebi’nin*
224 *Dünyaya Bakışı* kitabında *Seyahatnâme*’nin, “akla yatkın bir gerçekçilikle, ‘acayıp ü garâib’e duyulan
225 sevgi arasında salınan Osmanlı zihniyetinin edebî düzlemde muazzam bir örneği olduğunu belirtir”¹²
226 (aktaran Özay 125).

227 Bu tarzın, tarihsel ve metinsel olarak sözlü ve yazılı kültür üzerinden okuyucuya-dinleyiciye
228 neler vadebileceğini, içerik ve kapsamını anladıktan sonra artık Osmanlı edebiyatındaki evrimi
229 üzerine düşünebiliriz.

230 Divan edebiyatı çalışmalarında son yirmi yıldır, manzum veya mensur, bütünlüklü
231 anlatılar/hikâyeler içeren Osmanlı metinleri üzerine yapılan çalışmaların artışı, yeni metinlerin ortaya
232 çıkmasını sağlamıştır. İşte bunlardan biri de XVII. yüzyıl sonu şairlerinden Üsküdarlı Sırrî’nin
233 yazdığı *Hikâye-i Garibü’l-Âsar* adlı mesnevidir. Eserin bu yazının argümanı açısından önemi,
234 içeriğinde bulunan “acayıp”lıkların, belli bir zamanı işaret etmese de toplumsal özellikler taşıyan bir
235 forma dönüşmesidir. Bu ise daha çok Osmanlı’nın bozulan toplumsal durumunu, insanlara garip
236 gelen yönleri bulunan “aykırı tipler”in yaşam biçimini göstermekle yapılır. Mesneviyi inceleyen İ.
237 Hakkı Aksoyak’a göre “acâib” anlatılarıyla, yazının ilerleyen bölümlerinde roman bağlamında konu
238 edinilecek olan, “Realist İstanbul” veya “Tıflı Hikâyeleri” arasında ortaklıklar bulunmaktadır (121).
239 Gerçekten de Osmanlı Klasik edebiyatının XVIII ve özellikle XIX. yüzyıl edebî üretiminin gitgide
240 “tahkiye”ye kayması ve bunun sonucunda özellikle İstanbul’da yazılan/anlatılan/dinlenen, kısacası
241 tüketilen metinlerin Divan şürininin hayal dünyasından ayrılarak belli mekânlara ve toplumsal
242 sorunlara bağlanması artık kabul edilen bir olgudur¹³. Bunun eğilimsel içeriğiyle en güçlü
243 örneklerinden biri Hayati Develî’nin yayına hazırladığı ve müellifinin “risâle-i acibe” ve “makale-i
244 garibe” şeklinde tanımladığı XVIII. yüzyıla ait mensur eserdir. Toplumun hemen her türlü nahos
245 âdetine, insanların düşüncesiz ve görgüsüz davranışlarına, kötü alışkanlıklarına, işini iyi yapmayan
246 esnaf ve zanaatkârlara özgün ve biberli diliyle laflar söyleyen lâedrî yazar, Aksoyak’ın yukarıdaki
247 yorumunu güçlendiren bir metin yazmıştır.

248 “Acâib literatürü” kavramının/tanımlamasının sorunlu veya mantıklı yanları üzerinde
249 durmanın ötesinde, “acâib ü garâib”in aslında Eski Yunan, Arap-Fars ve Türk edebiyatları
250 bağlamında derin bir tarihsel kökeni olduğu ve bu edebiyatların coğrafyasında anlatım geleneğinin

¹² *Seyahatnâme*’nin Türkiye’de tanınmasını sağlayan *Müntahabât-ı Evliyâ Çelebi* adlı kitabın acayıp ve garip olayları, olağanüstü hikâyeleri bir araya getiren bir seçki olması ve 1840’lı yıllarda yayınlanmasına da dikkat çekmek gerekir. Yine Süheylî Ahmed Bin Hemdem’in (ö. yaklaşık 1640) *Acâibü’l-Mesir ve Garaibü’n-Nevadir* adlı yazmasının 1840 yılında devlet matbaasında (Matbaa-i Âmire) basılması da ayrıca manidardır.

¹³ Yazının ilerleyen bölümlerinde Tıflı hikâyelerine roman ve tüleşme bağlamında tekrar değinilecektir.

251 önemli bir parçasını oluşturduğu tüm bu örneklerle artık açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, kuru
252 bir gelenekten yararlanmanın çok ötesinde yüzyıllarca benimsenmiş bir tarzın etrafında oluşan
253 seyahat/sergüzeşt/macera ve müşahedelerin, sözlü ve yazılı kaynaklardan derlemelerle aktarımı ve
254 anlatımı, Osmanlı romanının yazılmasında azımsanmaması gereken bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda,
255 daha önce başvurduğumuz Selin Erkut Yağcıoğlu'nun katalogundan seçilen romanların isimleri bile,
256 bahsi geçen anlatı birikiminin yeni türe intikalini¹³ stermesi açısından önemli ipuçları sunacaktır:

257 *Garip Nine* (çev. Azize Hanım, 1875), *Tesadüf-i Acibe ve Hikâye-i Garibe yahud Üç Sergüzeşt*
258 (Ahmet Rifat, 1875, 1877), *Garib Kız* (Rifat, 1876), *Acâib-i Âlem* (Ahmet Mithat, 1882, 1883), *Garib*
259 *Bir Sır yahud Divanenin Sırrı* (Pierre Ninous, 1889 [Ermeni Harfli Türkçe]), *Acibe* (Mehmed Tahir,
260 1890), *Paris Garâibi* (Xavier de 28 ntépin, 1890, EHT), *Şimendiferde Bir Sirkeat-i Acibe* (Joseph Ehrlér,
261 çev. Nüzhet, 1891), *Peter Şemil'in Sergüzeşt-i Garibi yahud Gölgesini Satan Adam* (Albert S. de Chamisso,
262 Almanca'dan çev. Vehbi, 1891), *Rokambol yahud Paris'in Garib Vakaları* (Ponson du Terrail, 1892-
263 1894, 6 cilt, [EHT çevrisi de bulunmaktadır]), *Bir Sırr-ı Acib yahud Kapdanın Kızı*, Wilkie Collins,
264 1895), "Bir Acibe-i Saydiye" (7) Ahmet Mithat Efendi 1895), *Garib Bir Tesadüf* (yy. , 1899), *Kafkas*
265 (Ahmet Mithat Efendi, 1877 [Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatında Bir Hikaye-i
266 Garibe]).

267 Yirmisekiz Çelebi Mehmet'ten sonra artan Avrupa seyahat anlatılarında, birçok sefir/elçilik
268 görevlisinin veya yazarın, Avrupa devletlerinin siyasi ve kurumsal yapılanması, üretim-tüketim
269 ilişkileri, sanat, zanaat, mimari ve özellikle teknolojik gelişmişliğinin orijinalliklerini "hayretâmiz" bir
270 şekilde ifade etmelerini¹⁴ ve okuyucuya aktarma gayretlerini de bu "acâib ü garâib" edebiyatının
271 birikimlerine dahil etmek, sanırım çok geleneksel bir tavır olmayacaktır. Bu bağlamda Osmanlı
272 edebiyatının hâce-i evveli Ahmet Mithat'tan bahsetmek ise elzemdir. Jules Verne ve Camille
273 Flammarion gibi yazarların "seyahat-i harikulâde" ve "seyahat-i fevkalâde" alt/üst başlıklarıyla
274 yayınlanan kitaplarının¹⁵ heyecanlı satırlarına gittikçe alışan Osmanlı okuru, Ahmet Mithat'ın
275 romanlarıyla da yakın ve uzak coğrafyaya birçok "seyahat-i fikriyye"¹⁶ gerçekleştirmiş ve bu yeni türe
276 bir adım daha yaklaşmıştır. Yazarın 1874-1894 yılları arası edebî üretimine baktığımızda "gezilen"
277 coğrafyat⁶ genişliği gerçekten "şaşırtıcı"dır:

278 *Hasan Mellâh yahud Sır İçinde Esrar* (1874): Cezayir, Fas, İspanya
279 *Hüseyn Fellâh* (1875): Cezayir, İstanbul
280 *Yeryüzünde Bir Melek* (1875): Paris
281 *Paris'te Bir Türk* (1876): Paris
282 *Süleyman Muslî* (1877): Kudüs
283 *Kafkas* (1877): Kafkasya
284 *Acâib-i Âlem* (1882): İstanbul, Kuzey Rusya, Londra, İstanbul
285 *Cellâd* (1884): 6 ansa
286 *Hayret* (1885): Hindistan, İstanbul, Roma, Paris
287 *Haydut Montari* (1888): İtalya

¹⁴ 1721 yılında Fransa'ya elçi olarak gönderilen ve Orhan Okay'ın "müşahede zevki olan bir yazar" olarak nitelendirdiği (14) Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, gördükleri karşısında "inanılar gibi değildir, anlatılır gibi değildir" şeklindeki ifadeleriyle şaşkınlığını ve hayranlığını gizleyememiştir.

¹⁵ Örneğin Jules Verne'in *Seyahat-i Harikulade: Kaptan Gran'ın Çocukları* (1890) ile *Seyahat-i Fevkalade: Üç Rus ve Üç İngiliz'in Seyahati* (1890) romanları. Camille Flammarion'un 1891'de basılan *Balonla Seyahat* kitabının üstünde yer alan notta "On İki[nci] Defa" basıldığını belirtilmesi, her baskının kaç adet yapıldığını bilmemize rağmen, bu tarz kitapların gördüğü rağ¹⁵ kanıtlamaktadır.

¹⁶ Olcay Akyıldız "Muhayyelât-ı Ahmet Mithat: Söylemsel Bir Strateji olarak 'Seyahat-ı Zihniye' " adlı önemli r⁵ salesinde, yazarın özellikle "Bir Acibe-i Saydiye"de bu kavramı sık sık kullandığını belirtir ve şu örnekleri alıntılar: "Asıl o seyahatnameleri okumalısınız ki sizi *seyahat-i fikriyyesine* davet eylediğimiz memleket-i acibe hakkında ber-vech-i matlup malûmat alabilesiniz."; "Bir de eksenya bir mahallin ahval-i coğrafyesine enzar-ı kaünîni celp etmeyi *seyahat-i fikriyye* tabir ederim." "[...] katilemî işbu muhtasar ve lâtif hikâyecikte Afrika'nın öyle bir r⁵ rçasına doğru *seyahat-i fikriyyeye* davet ediyorum ki kudemadan Heredot'ın hayali bile oralara varamayıp[...]; "Bizim Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sında bile oralara icra edeceğimiz *seyahat-i fikriyye* sizi ikna edemeyerek binaenaleyh neticesinde hiçbir semere hâsıl eyleyemez" (13).

6

- 288 *Demir Bey yabut İnkışaf-ı Esrar* (1888): Paris
 289 *Fenni Bir Roman yabut Amerika Doktorları* (1888): Amerika
 290 *5 Arnavutlar Sohyotlar* (1888): Balkanlar
 291 *Gürcü Kızı yabut İntikam* (1889): Kafkasya, Gürcistan
 292 *27 Zalda yabut Amerika Vahşet Âlemi* (1890): Amerika
 293 *Abmet Metin ve Şirzât yabut Roman İçinde Roman* (1892): Yunan Adaları, İtalya
 294 *Gönüllü* (1897): Arnavutluk
 295 *Mesâil-i Muğlaka* (1898): Fransa
 296 *Letaif-i Rivayat* (1870-1894): Avrupa, Kafkasya, Afrika¹⁷

297

298 Bu verimli yazarın, “seyahat-i fikriyye”den “seyahat-i hakiki”ye giden yolda, acayip alemlerde
 299 acıb hayaller avlayıp hikâye-i garibeler yazmasını merak eden bir okur kitlesini nasıl yetiştirdiğini bu
 300 açıklamalarla artık daha temelli bir şekilde anlayabiliyoruz sanırım¹⁸.

301

302 ***Bir Batı edebiyatı türü olan romanın ahlâk, gerçekçilik ve yerlilikle ibretâmiz imtihanı***

303

304 Özellikle Namık Kemal’in neredeyse her yazısında, yazdığı her kitabın önsözünde, hatta
 305 mektuplarında bahsettiği ve büyük savunucusu olduğu konu ve “yeni Osmanlı edebiyatı”nın ayırıcı
 306 vasfı hiç şüphesiz “gerçekçilik”tir. Bu konuda Tanzimat sonrası edebiyatın öncü şahsiyetlerinin
 307 hepsi görüş belirtmişler, klasik Osmanlı edebiyatının “hayal” ve fantezilerle dolu olduğunu, tür ve
 308 ürünlerinin hayatta hiçbir karşılığının bulunmadığını söylemişlerdir. Bu nedenle araştırmacılar
 309 dönemin hemen her metnini “hayal ve hakikat çatışması” etrafında yorumlamışlardır. Hatta bu
 310 keskin ayrım daha sonra erken cumhuriyet dönemi kültür politikalarının da temel argümanını
 311 oluşturmuştur. Evet, devletin yıkılmaktan kurtulması, modernleşmesi için eğitimin yaygınlaşması,
 312 “güneş” metaforuyla vasıflandırılan Batı medeniyetinin ziyasının herkese ulaşması gerekir. Bunun
 313 için de hem eğlendirici hem de eğitici bir tür olan roman çok uygundur. Bu nedenle his yerine
 314 fikirle, hayal yerine “gerçekle” yazma isteği, ilk romancıların ister istemez farklı konularda
 315 üretmelerini sağlamış ve hiç olmadığı kadar gündelik hayat sorunlarını eserlerine taşımak zorunda
 316 bırakmıştır. Fakat bu yeni türün kendine has özellikleri de bazı “alerjik” etkilerde bulunacaktır.
 317 Türün çok sesli, toplumsal sorunları açıkça ortaya çıkarmaya müsait, her türlü konuya aç elastiki
 318 yapısı, Osmanlı-Türk modernleşmesi içerisinde başka bir dirence neden olacaktır. Yani roman, bir
 319 yandan toplumsal mühendislik için önemli bir araçken diğer yandan dönemin iktidar erkinin kırmızı
 320 çizgilerini aşmaya meyilli bir okur topluluğu üretme potansiyelini de taşımaktadır. Benjamin C.
 321 Fortna, bu artık çok farklılaşan, zenginleşen okuma araçlarıyla yetişen yeni okur topluluğunun ayırt
 322 edici özelliklerini *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek* adlı kitabında
 323 yetkinlikle tespit eder:

324

325 [Ö]nce okuma, ardından da yazma, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet toplumunun
 326 giderek genişleyen bir kesiminin yaşam deneyimlerinde çok önemli bir yer
 327 tutuyordu. Okul ve yeni çıkan birtakım metin türleri giderek daha çok çocuğu
 328 okumaya heveslendiriyordu. Devlet sektöründeki genişlemenin yarattığı domino
 329 etkisi, yazıya dayalı yeni eğitim ve kariyer rotalarının ortaya çıkmasını sağlamıştı.
 330 Olanaklardaki bu artış, okuma materyallerini tüketmekle yetinmeyip üretmeye
 331 heveslenen genç okurlar için maddi ve manevi teşvik unsurlarının artık mevcut
 332 olduğu anlamına geliyordu. Okurluktan yazarlığa geçiş süreci, o günün toplumsal,
 333 kültürel, ekonomik ve siyasi gerçeklerindeki değişimlerle iç içe ilerliyordu. Arka

2

¹⁷ Bu liste, Emel Kefeli'nin “Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: *Acâib-i Âlem*” yazısından alınmıştır (219-220).

¹⁸ Zaten Ahmet Mithat, *Bir Acâbe-i Sayidiye*'nin ilk bölümünde saydığı kaynaklarla bu anlatı geleneğinin farkında olduğunu bize göstermektedir: “Arap coğrafiyunundan Mesudî'nin Kitabü'l-Acaib'inde Afrika'nın bu kıta-i acibesine dair hiç söz yoktur. İdrisî'nin Nühzetü'l-Müştak fi İhtirakü'l-Afak nam kitabında dahi bu yerler hakkında malûmat-ı sahihayı beyhude ararsınız” (788).

333 planları ne kadar farklı olursa olsun, giderek daha çok okur -ve yazar- yazıda
334 kendisine bir eğitim, eğlence ve mesleki ilerleme unsuru buluyordu. Paradoksal
335 olarak okuma ve yazma eylemlerinin bireysel niteliği, bu genç katılımcıları paylaşılan
336 ama hâlâ tam da şekillenmemiş olan bir okur topluluğuna bağlıyordu. (293-294).

337 “Tanzimat Fermanı”ndan itibaren artık halkı muhatap almak zorunda kalıp ona canı, malı,
338 namusu konusunda söz veren Padişah’ın temsil ettiği “modernleşmeye çalışan” devlet, mecbur
339 kaldığı Batı tarzı adli, hukuki ve siyasi kurumsallaşma faaliyetleriyle sınırları gittikçe genişleyen bir
340 kamusal alan oluşumuna şahit olmuştur. İşte yeni açılan okulların, daha da önemlisi, basın ve
341 matbuatın üzerinde etkili olmaya başladığı bu kamusal alanın sahibi konumundaki toplumun¹⁹
342 “zabt”ı, yönetici elitin önünde büyük bir “sorun” olarak belirmiştir. Özellikle II. Abdülhamit
343 rejiminin politikalarını bu yönde değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Batı edebiyatında gerçekçi
344 eğilimlerin başat olduğu bir dönemde, geleneksel anlatıları, Divan şürini hayal ürünü ve çocuk masalı
345 olarak görmelerine rağmen Osmanlı yayıncı ve yazarlarının, Batının “romantik” eğilimli yazarlarına
346 yönelmeleri aslında tesadüf değil bir “sonuç”tur. Örneğin, romanı bir edebiyat türünün ötesinde bir
347 “misyon” aracı olarak gören ve onun nimetlerini sonuna kadar kullanan “hakikat” aşığı Ahmet
348 Mithat Efendi’nin Emile Zola düşmanlığı ve Natüralizm aleyhtarlığı şaşkıncı olmamalıdır²⁰. Zira
349 ikircikli bir şekilde hem örnek alınan hem de direnilen medeniyetin “tabii” romanı, en basit ifadeyle
350 “politik”tir ve siyasî olarak tehlikeli, ahlâkî olarak da “ayartıcı”dır. Çünkü Zola örneğinde bu roman
351 toplumun, yöneticilerin, kısaca insanı²¹ kötülüklerini, çirkinliklerini ortaya sermekte ve bunları
352 rasyonel bir şekilde teşhir etmektedir. Murat Cankara’nın “Ahmet Mithat Efendi ve Beşir Fuat’a
353 Göre Gerçekçilik” adlı yüksek lisans tezindeki²² örnek ve yorumlar bu tespiti açık bir şekilde
354 doğrulamaktadır. Cankara’ya göre yazar “Zola’nın gerçekçi romanlarındaki sefaletin
355 sorumluluğunun sisteme ve yöneticilere yüklenmesine karşı”dır (44) ve roman anlatıcısının tarafsız
356 olması gerekliliği de büyük bir sorundur: “Otokrasiyi savunan, imparatorluğun ayakta kalabilmesi
357 için sultanın mutlak hükümdarlığının şart olduğunu öne süren Ahmet Mithat için, anlatıcının tarafsız
358 olması ya da okuyucunun romandan istediği sonuçları çıkarabilmesine neden olacak şekilde
359 iktidarından vazgeçmesi kabul edilemezdir” (54). Üstelik, kötüyü ve sonuçlarını örnek gösterip
360 engellemek adına Paris’in, Pera’nın “sefahat” sahnelerinin, hırsızlarının, yoksullarının hallerini,
361 âlemşümül bir “İslâm halifelığı”ni modern devlet politikası haline getirmeye çalışan bir yönetim
362 altındaki “hevesli” yeni okura “açmak” ne kadar “ibretnüma” olacaktır? Zeynep Seviner işte bu
363 “işlevsizliği” vurgular: “Hayatın yalnızca kötü yanlarını sergileyen ‘olması gereken’den hiç
364 bahsetmeyerek, en azından İslami ahlak anlayışıyla örtüşmeyen yaşam biçimlerini ısrarla gündeme
365 getiren bir gerçekçilik ve ‘tabülik’, Ahmet Mithat’a göre, Tanzimat döneminde edebiyata biçilen
366 temel görevlerden biri olan ahlaki eğiticiliği göz ardı etmekteydi” (90). Aslında Ahmet Mithat sadece
367 natüralist romandan değil döneminde yayınlanan diğer romanlardan da memnun görünmemektedir.
368 Zira bu romanların hemen her konuyu, müstehcen halleri de dahil aşkı, cinayeti, yerin altı ve “feza”
369 dahil üstünü, birçok farklı milletin, ırkın yaşayış şeklini, ahlâk ve ahlâksızlığını kısacası insanın her
370 halini eksik-gedik anlatmaya çalışmasının okur üzerindeki “çoğullaştırıcı” etkisidir korkulan. Bu
371 nedenle bu çoğul “piyasa”nın²¹ kontrolü de şarttır:

¹⁹ Eğitim-öğretim ve onun devamını sağlayan “okuma”nın değişmesiyle, elbette “sistem” de değişmek zorunda kalacak ve ister istemez “seküler”leşecektir: “[B]ir zamanlar din etrafında örgütlenen eğitim-öğretim -ve onun sürekliliğini sağlayan okuma- şimdi artık giderek artan bir biçimde ‘ faydalı bilgi’ katma ve ‘yeni bir şey keşfetme’ işine yöneliyordu; yeterince anlaşılmanan nokta, temel amaçta bir değişim yaşandığı ve öteki dünya işleriyle meşgul bir sistemden bu dünyada pratik faydası olan bilgileri edindiren bir sisteme geçildiğiydi” (Fortna 35).

²⁰ Ahmet Mithat bu konuya, birçok yazısında değinir. Daha ayrıntılı bilgi için Dergâh Yayınları tarafından 2 cilt halinde yayınlanan *Edebiyat Yazıları* incelenebilir.

²¹ Matbuat kapitalizminin gelişmesi sonucu yayınlanan telif ve tercüme roman sayısının artmasıyla da bağlantılı olan bu çoğulluğun üzerinde ayrıca düşünmek gerekir. Bu konuda iyi bir örnek çalışma olarak bkz. 20’in Cemil Schick, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Matbuat Kapitalizmi, Cinsiyet ve Cinsellik” (215-69); Selin Erkul Yağcı’nın, “Creating Reading Habits Through Translation in Turkey (1840-1940)” adlı makalesinde yer alan grafiğe göre, *Müşahedât*’ın yayınlandığı yıllarda çeviri romanlar matbuat piyasasına hâkim durumda görünüyor (200’ün biraz üzerinde telif, 400’e yakın tercüme), (10

31

3

372 Avrupa romancılarının asıl ne gibi emraza hizmetkâr olduklarını bilmediğimiz hâlde
373 de romandan, romancılıktan bahsedebiliriz. Bunların aynen tercümesi müfit olmadıktan
374 başka, lâtif dahi olamayıp tab'-ı Osmanîye mülayim gelmeleri için tadilen tercüme
375 usulünü bile ileriye götürmemişizdir. İmdi her milletin romanı, kendi isti'dâd-ı
376 milliyesine göre yapılmak ve fakat ait olduğu asır tabiat-ı gâlibesinden ayrılmamak
377 lâzım gelip, bu halde ecanibten alınacak romanları da ona göre intihap eylemek ve
378 ba'de'l-intihab yine, tadilât-ı lâzîmede gaflet gösterilmemek lüzumuna dikkat
379 edebilecek olursak, bizim için romanı ve romancılığı kâimimize lâzım olacak kadar
380 anlamış bulunduğumuza hükmlenir. Ana anlayışın bu derecesi de bizden hâlâ
381 epeyce baîddir. Bu nokta-i hikmetten ayrılmamağa pek çok sa'y ve gayrette
382 bulunmuş olduğum hâlde, roman yolu âsârımın onda dokuzunu yine bu nakisadan
383 kurtaramamış olduğumu kendim itiraf ederim" (*Müşabedât*, 1891, "Kârîm İle
384 Hasbihâl", 7)

385 Açıkça sansürün önerildiği bu satırların yazarı bile aslında kendisinden memnun değildir, zira bütün
386 çıkarma, değiştirme ve tadilata rağmen istenmeyen içerik, düşünce ve "hayal"ler, inşa edilmeye
387 çalışılan ahlak, milliyet ve kültürün sınırlarından içeriye sızacaktır²².

388 Aynı yıl yayınlanan başka bir romanın önsözünde, bu defa telif romanlar hedeftedir: "Bizde
389 roman nâmı pek ucuz olarak alınıp verilmektedir. Beş, on seneden beridir, ele alınması caiz olmayan
390 kaba bir muşaka tasvirleri 'millî roman' unvanı altında itibar bularak kemâl-i itinâ ile okunmaktadır.
391 Bâ-husus bir taraftan ağyara karşı hüsn-i tabiatımızın derecesini tayin edecek olan bu gibi âsârın
392 mazarratını izhar ve isbat etmek [...]" (*Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, "İfade-i Mahsusa", XIV). Kaba
393 aşk sahneleri²³ içeren ve ele bile almaktan imtina edilmesi gereken eserlerin milli roman adı altında
394 rağbet görerek okunduğundan şikâyet eden Mizancı Murat, "karakterimiz"ın kalitesini yabancılar
395 nezdinde belirleyecek olan bu gibi eserlerin zararlarını anlatmak gayretinde olduğunu açıklamaya
396 çalışır ve romanı adeta "ulus"laşmış bir Osmanlı'nın aynası gibi görür.

397 Bu keskin, aynı zamanda zorunlu ahlâkçılık, aslında gecikmiş modernlik yaşayan bir devletin
398 güçlü rakibi karşısında savunmacı bir tepkiyle "kendine dönme" refleksini göstermektedir.
399 *Müşabedât*'ın önsözündeki tek bir cümle, içerdığı endişe ve onun kaygısı karşısındaki öznenin yaralı,
400 bu yaradan dolayı da güçlü olmak zorunda kalan sesini açık eder: "Biz ki, henüz fazilet-i kadîme-i
401 medeniyesi, emrâz-ı maneviyye-i ecnebiyye ile büsbütün tagayyür etmemiş Osmanlılarız"²⁴ (7).
402 Yine aynı yazarın *İki Hud'akâr* romanının "Mukaddimesi"nde endişenin kaynağına duyulan haset
403 sonucu "obje"sini bozma, kırılma gayreti ise alenidir: "Bu eseri beğenişimin sebebi vapurlar,

2

²² Niyazi Berkes bu sızıntının okur zihninde yaptığı değişimi, polisiye romanlar üzerinden yorumlar: "Yüksek edebiyat ve düşün çevrelerinin aşağılık saydığı bu yazıların kafalarda yaptığı çağdaştırmacı etkiler Tanzimat döneminin düşün ve edebiyat kişilerinin (ancak pek azı basılma fırsatını bulan, basılanlarının da pek azının okunduğu) yüksek seviyedeki yapıt çevirilerinden daha büyük olmuştur. Ucuz, adi basın okuyucuya icatların, maceraların, yeni bir muhayyilenin dünyasını açıyordu. Şimdiye kadar Cennet, Cehennem, cin ve peri masallarıyla yetişen kafalara, cinayet ve polis romanlarının etkisi başka türlü olmuştur: [H]er esanın bir çözümü vardır; her sıranın bir nedeni vardır; dünyada nedensiz hiçbir sır yoktur; akıl yoluyla bu nedenler bulunabiliyor!" (alıntılanan Cebe, 241).

²³ Yazar muhtemelen, döneminde popüler olan ve biraz da "serbest" sahneler içeren veya "aşkları daha serbest ifade eden" kişilerin yer aldığı aşk romanlarını kast ediyor. Bu romanlardan ikisi hakkında bkz. Karakoç "Pure Aşk Pür Heyecan ve 'Kanon' Dışı İki Roman: *Netice-i Aşk* ve *Aşka Şerh*"; Ahmet Mithat da bu tip romanları okuyanları "gerçek okur" olarak görmediğini ima eder: "Romandan maksad hakikî karîrlerin ezhanını tenvîr ve ahlâkını tehzîb ederek ulûv-î cenâbını inbisâta getirmek" olduğunu belirtir ("Romanlar ve Romancılık", 1887, alıntılanan Cankara, 51). II. Abdülhamid'in süregelen müfredat reformuna ilaveten 1904 yılında Maânîf Nezâreti bünyesinde kurduğunu komisyonun aldığı karara göre "[...] yabancı dillerden çevrilen ama 'millî' ahlâka (ahlâk-ı millîye) ve 'İslâmî geleneklere' (âdâb-ı İslâmîye) uygun olmayan romanların basılıp yayılmasına yasak getirilmiştir" (Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim I: 1839-1938*'den aktaran Somel, 232).

²⁴ "Kadîm/köklü bir medeniyetin faziletlerine sahip olan 'biz', ecnebinin (öteki) manevi hastalıklanıyla henüz tamamen "başka"laşmamış Osmanlılarız". "Tagayyür"ün "başkalaşma"nın yanı sıra "bozulma" anlamına gelmesi bir taraf (Devellioğlu, 1014), güç bir Namık Kemal sadası işitilen cümle, Osmanlıca sentaksından kopanlar olarak sadeleştirildiğinde, bahsedilen endişeyi bir anda gün yüzüne çıkarır ve semptomatik bir hal alır.

3

404 şimendüferler, telgraflar, telefonlar, fonograflar gibi bin türlü terakkiyat-ı nafia-i maddiyesine hayran
405 kaldığımız Avrupa'nın, terakkiyat-ı maneviyesi, yani ahlâk ve adab ve adat-ı umumiyesi hiç de
406 beğenilmeyecek bir şey olduğu hakkındaki efkârıma mutabık olmasıdır" (703).

407 Modern hikâyenin ilk ve acemi örnekleri arasında gösterilen Emin Nihat'ın *MüsamereName'si*
408 de (1872-75) bu argüman açısından ilginç bir delil sunmaktadır. Kitapta, bir kış mevsiminde hoşça
409 vakit geçirmek için akşamları toplanarak faydalı bahisler içeren dergi ve kitapları okuyup tartışan bir
410 arkadaş grubu (ehibba-yı hakikat-aşına) vardır. Bunlar bir süre sonra gençlikte "başlarından geçen"
411 ilginç olayları, yani "sergüzeşt"lerini hem eğlenme hem de dinleyenlere "ibret" olsun diye anlatmaya
412 başlarlar. Gruptan yedi kişi birer hikâye anlatır. Bunlardan biri Batı âdâb-ı muâşeretini de bilen
413 Paşazâde Binbaşı Rıfat Bey'e aittir. Hikâye, bu Osmanlı zabitanın kendisini Katolik yapmak için
414 "baştan çıkarmaya" çalışan biri ağırbaşlı diğeri "civeli" iki Hristiyan kız kardeşin, zabitanın "hamiyyet-i
415 diniye ve milliyesi" (dini ve milli onuru/bağlılığı) karşısındaki "hezimet"ni konu edinir (25-51).
416 "Millî" olanın aslında "dini" olduğu bir dönemde Binbaşı'nın bu anlatısı, "hâkim" ve üstün olan
417 "Hristiyan Batı" karşısında âdeta "metinsel" bir zaferdir. Üstelik bu "millî" tavır, karşı konulan
418 medeniyetin anlatma türüne romana özenilerek yapılmıştır. Ayrıca bahsi geçen "sergüzeşt", bu
419 önemli ve "örnek" kitabın ilk hikâyesidir, yani kitabın düzenlenişiyile de okuyucuya bir nevi mesaj
420 verilmektedir: "Ey okur, Batılılaşırken ahlakın ve dinin tehdit altındadır, uyanık ol". Kitapta başka
421 bir hikâyede ise yine bir kimlik anlatısı, 13 liz bir kadınla evlenen bir Osmanlı erkeğinin yaşadığı
422 kültürel uyumsuzluk sorunları anlatılır ("Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vuku Bulan
423 Sergüzeşt"²⁵, 127-179).

424 Özellikle Arap harfli Türkçe romanın 1870'lerden itibaren yükselişiyile, modernleşmeye
425 çalışan devletin en önemli ideolojik aygıtı olan eğitimin "ahlâk" takıntısı arasındaki paralel gidişatı
426 ortaya koyarak bu alt bölümü bitirelim.

427 1870'lerden sonra rüştiye, idadî, mülkiye ve öğretmen okullarındaki müfredatta yer alan
428 "ahlâk" ve ilgili derslerin sayısında ve ders saatlerindeki artışa dikkat edilmelidir. II. Abdülhamid'in
429 mutlakiyet döneminde dozu artan sosyal disiplinizasyon politikalarıyla da bağlantısı olan bu durum²⁶,
430 Selçuk Akşin Somel'in "İslâmlaşma, Otokrosi ve Disiplin" alt başlıklı *Osmanlı'da Eğitim*
431 *Modernleşmesi (1839-1938)* adlı kitabının beşinci bölümünde sarahatle tartışılır. "Meslek Okulları ya da
432 Genel Eğitim İnkilemi: Müfredat Meseleleri" başlıklı bu bölümde ve kitabın ekinde yer alan dönem
433 okullarının müfredat dökümlerinde açıkça görülmektedir ki²⁷ siyasî erk, eğitim sistemine dahil olan
434 öğretmen ve öğrencilerin "ahlâk-ı Osmanîye" ile mücehhez olmalarını istemektedir (211-244). Bu
435 bağlamda ahlâk, eğitimin temel amacı açısından "fünûn-ı müsbete"nin önünde, hatta onun
436 üretebileceği "zarar"lara karşı bir panzehir olarak vurgusu gittikçe artan bir konu haline gelecektir²⁸.

437

438 **Halk hikâyesi çıkmazı, yerlilik ve Tıfî hikâyeleri**

439

440 Tanzimat sonrası Osmanlı edebiyatı yazarlarının, işlevsel bir dille geniş kalabalıklara onları
441 sıkımdan hitap eden bir anlatma, öğretme ve öğüt verme aracı istediklerini belirtmiştik. Bu nokta

²⁵ Bu hikâye Ömer Seyfettin'in ünlü "Primo Türk Çocuğu" (1911) hikâyesinin öncülü olarak kabul edilebilir.

²⁶ Ahmet Mithat'ın, II. Abdülhamid'in siyasetini meşrulaştıran tarih kitabı *Üss-i İnkılâb*'ın (1885-1887) yazarı olduğunu da hatırlatalım.

²⁷ Kitapta yer alan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nin Maarif İradeleri bölümünden, Maarif Nezareti ve Vilayet salnamelelerinden derlenen müfredat listelerine göre ahlâk dersleri, 1904 tarihli "Kasaba ve Köy İbtidâilehinin Ders Programı"nda "Ahlâk, Coğrafya ve Malûmat-ı Zirâiyeyi Hâvi Kırâat" adıyla üçüncü yıl haftada 3 saat; aynı tarihli "Rüşdiyye Mekteplerindeki Dersler"de üç yıllık eğitimin her yılında "Ahlâk" adıyla birer saat; 1899 tarihli "İdadî Mekteplerindeki Dersler"de "Edebiyyât ve Ahlâk" adıyla altıncı yılda haftada 2 saat, yedinci yılda 1 saat; 1875 tarihli "Konya Sıbyân Darülmuallimini Ders Programı"da ise "İlm-i Ahlâk" adıyla yer almaktadır (357-365).

²⁸ Kükör Zohrab'ın, İstanbul'da Ermenice yayınlanan *Masis* (Ağrı Dağı) dergisinin 15 Şubat 1892 tarihli sayısında yer alan "Gayriahlaki Edebiyat" adlı yazısını yayına hazırlayan Murat Cankara, Osmanlı Ermenilerinin de konu hakkında hemen hemen aynı meseleleri tartıştığını gösterir.

442 önemli zira bu isteği ilk karşılayacak hazır malzemeye bakacağız şimdi. Bu malzeme elbette manzum
443 ve sazla icra edilen halk hikâyeleri ve tıpkı roman gibi şehirdeki farklı sınıflardan insanlara hitap
444 eden, diğer klasik tür ve anlatılara göre daha “gerçekçi” olan meddah hikâyeleri olmuştur. Hemen
445 şunu belirtelim, genel kanının aksine özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra bu metinler yayıncılık
446 kapitalizmi sayesinde, önce litografi ve daha sonra hurufat baskı tekniğiyle hızlı ve ucuz olarak
447 piyasada bulunmaktadır: Kerem ile Aslı, Varka ile Gülşah, Tahir ile Zeycan, Leyla ile Mecnun,
448 Hazreti Ali Cenknâmeleri, Battalnâme ve Haydarnâmeler, Tûtunâme, Bin 10. yüzyıla hikâyelerinin çeşitli
449 versiyonları, Hoca Nasrettin fıkraları, (Türkülü) Koroğlu hikâyeleri gibi. Johann Strauss’un meşhur
450 yazısı “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimler Neleri Okurdu (19.-20. Yüzyıllar)?” bu konuda gayet
451 açık bir şekilde “tüketim” eğilimlerini göstermekte²⁹. Ayrıca geleneksel hikâye formundan ayrılarak
452 türleşme sürecine girmiş olan ve Özön’ün deyişiyle “halk arasında yazılısından okunan” Tıflı
453 hikâyeleri³⁰ gibi gündelik hayata, mekânlarla ve insanlara yoğunlaşan realist İstanbul hikâyeleri de ilgi
454 görmektedir. Yani bu hikâyeler Batı tarzı romanın Türkçe edebiyatta üzerine inşa edileceği bir
455 “alan”dan öte, romanın bir nevi rakibi konumundadır. Ahmet Mithat belki de romanlarında
456 birbirinden ilginç macera ve şahıs zenginliğini; miras aldığı geleneği kullanmak için değil, okur
457 piyasasında onu geçmek için de “üretmek” zorunda kalmıştır. Bu üretimde de geleneksel anlatıya
458 benzemekten çok, tarzın avantajlarını da kullanarak, ondan daha üstün, daha iyi olduğunu
459 kanıtlamak yani bilakis bu metinlerden uzaklaşmayı istemiştir.

460 Bu uzaklaşma dil konusunda da geçerlidir. Örneğin dil tartışmalarında sürekli geçen “halkın
461 konuştuğu Türkçe” aslında dönemin aydınları tarafından pek de arzulanan bir şey değildir. Zira
462 heterojen olan “halk” argolu, küfürlü, alaycı, yöresel ağızla ve dili eğip bükerek konuşur. Bu ise
463 cahilleri eğitip, kalabalıkları nizama sokmak isteyen pragmatik ve ahlâkçı yönetici elitlerin ve
464 dolayısıyla da birçok yazarın işine gelmemektedir. Böylelikle bu “dil”in yansıdığı halk hikâyelerinin
465 önemli kısmı (bunlara müstehcen Hoca Nasreddin fıkraları, ibret veren küçük komik anlatılar,
466 yöneticileri de iğneleyen meddah hikâyeleri, karagöz oyunları ve bir kısım Tıflı hikâyeleri de dahil)
467 modernist yazarlar için kullanışsızdır. Bu “geleneksel”, aslında gayet “yerel” metinler de aşağılanır ve
468 yeni dil inşasında kullanılm(a)maz. Örneğin Ahmet Mithat, bu tarz bir yazı üslubunu geleneksel
469 edebiyatın ünlü hazırcı ve matrak şairine atıfla “Surûri hezeliyatı” şeklinde aşağılar. Yine Namık
470 Kemal de olgun bir fikre, olgun bir dille ulaşılacağını düşündüğü ve içeriğindeki olağanüstü unsurlar
471 nedeniyle bu hikâyeleri sevmez ve kötüler.

472 Bütün bu aşağılamalara rağmen artık resimli olarak da basılan bu halk hikâyelerinin en
473 azından bir kısmı potansiyel okurun/dinleyicinin eğilimlerine ve yeni bireysel okurun zevkine göre
474 form değiştirmiştir. Örneğin Selim Sayers’a göre Tıflı hikâyelerinin yazma ve litografya yapıtlarının
475 çok biçimliliği, XIX. yüzyıl hurufat yapıtlarında yerini belirgin bir standartlaşmaya bırakmıştır. Yine
476 “[...] cinsiyetler arası ilişkiler, evlilik biçimleri, eğlence türleri ve toplumsal sınıfların konumu, artık
477 normlaşmıştır ve nadiren değişiklik gösterir[ler]”. Hikâyelerde kullanılan dil de standartlaşmıştır. “İlk
478 dönemdeki gibi farklı toplumsal kesimlerin dillerini değil, bunların arasında çizilen bir orta yol
479 kullanılır. Episodlar ve alt hikâyeler, çoğu hikâyede belirgin bir gerilim arkına dönüşmüştür” (127).
480 Yani bir nevi “roman”laşmışlardır³¹. Şimdi yerlilik iddiasıyla yola çıkan ve yine “başkalaşma”yla
481 biten bir metine bakalım:

²⁹ Bu halk hikâyelerinin hurufat baskılarının birden çoğalması ve yeni okura etkisiyle halifelik hayal eden siyasi erk arasındaki ilişki ayrıca araştırılması gereken bir konudur. Selçuk Akşin Somel’in bu konudaki yorumu çok yerindedir: “Öyle anlaşılıyor ki Battal Gazi ve Haz. Ali destanları küçük çocuklarda “biz” (İslâm cemaati) ve “öteki” (kâfir ve düşman gayrimüslimler) nosyonlarını yaratan önemli bir toplumsallaşma aracı olmuştur. Öte yandan Aşık Garib, Aşık Kerem, Tâhir ile Zühre’nin trajik destanları, muhtemelen, tensel ilişki yoluyla hakiki aşka ulaşamayacağı anlayışını pekiştirmekte ve buna karşılık tasavvufa ve ledünniyâta dair hisleri güçlendirmekteydi” (310).

³⁰ Bu anlatılar üzerine çalışan, hem metinlerin önemli bir kısmını derleyip çevirmesini yapan hem de iyi bir incelemeyle hikâyelerin üzerindeki perdeyi kaldıran David Selim Sayers, hikâyelerin IV. Murad döneminde çok Tanzimat dönemine ya da en azından XVIII. yüzyıla yakın yazılmış olduğunu düşündüren yorumlar yapar (109).

³¹ Diğer taraftan etkileşimin karşılıklı olduğu da iddia edilebilir: “[...] Tıflı hikâyelerinden esinlenen tiyatro piyesleri, Karagöz oyunları ve romanlar da vardır. Örneğin *Hançerli Hikâye-i Garibesî*, Saim Sakaoğlu’na göre bir tiyatro oyununa çevrilmiştir: ‘Şemsî’nin *Tedbirde Kusur* (1873) adlı 8 fasilik hailesi, hikâyenin tiyatro eseri haline getirilmiş şekliyle başka

1873 yılında yayımlanan *Sergüzeşt-i Kalyopi*, Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden birinin oğlu Ziver Bey'le Rum kızı Kalyopi'nin karşılaşma, sevmeye, ayrılığa düşme, çeşitli sıkıntılar yaşama ve sonunda kavuşma öyküsü üzerine kurulmuştur³². *Sergüzeşt-i Kalyopi*'nin önsözünde yazar, tercüme hikâyelerin çoğaldığı ve piyasayı kapladığından şikayetle, bunların fikri aydınlatıp zihni yenilese dahi bu "vatan"ın aşına olduğumuz hikâyelerini anlatmadıkları için güzel olmadıklarını iddia eder. T. Abdi, tatsız turfanda meyve³³ yemek yerine kendi bahçemizde yetişen meyvelerin daha lezzetli olacağı örneğinden hareketle, halk ağzında dolaşan Kalyopi'nin aşkını anlatan bu hikâyeyi "kaleme aldığını" belirtir. Yazar'ın "biz"e ait olan bir şeyin kaybolmaması için bir "yerli değer"i "tespit" edip onu yazıya geçirme gayreti de önsözde ayrıca dikkat çeker (4)³⁴. Batı romanı ve onu taklit edenlere açık bir karşı çıkışın görüldüğü bu tavır önemlidir ve Osmanlı-Türkiye modernleşmesinin çok tekrarlanan bir klişesi olarak ilgili tartışmalarda yer bulacaktır. Fakat bütün bunlara rağmen T. Abdi, anlattığı olayı bir halk hikâyesi olarak sunsa da aslında yazdığı metin anlatıcının konumu, çok sesliliğe açık yapısı ve karakterleri tek boyutluluktan kurtarma ve olayları nedenselleştirme gayretiyle piyasadaki "roman"ların türüne benzeyecektir. Böylelikle "turfanda" olmakta eleştirdiği Batılı türe dönüşmekten de kurtulamayacaktır.

Sonuç olarak: Modern devlet mekanizmasının kurulmaya çalışıldığı bir zamanda, bir toplumun, özellikle şehirdeki insanların "haberlere, hikâyelere, sergüzeştlere, acâib ve garâib" olayları dinlemeye olan ihtiyacının nasıl karşılandığı, üzerine düşünülmesi gereken bir olgudur. Bu nedenle; git gide "millileşen" bir siyaset ve edebiyat ortamıyla kaçınılmaz bir "medeniyet" projesinin bir aradlığının yaşandığı XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda, roman türünün geleneksel anlatı pratikleriyle bir arada nasıl "varolabildiği"ni görmek bu yazının temel amacını oluşturmuştur. Bu yeni ifade etme, anlatma ve gösterme şekline yazarların gösterdiği direnç ve kabul davranışlarını Osmanlı-Türkiye modernleşme refleksi üzerinden düşündüğümüzde ise bu davranışların çifte değerli (ambivalence) bir anlam taşıdığı açıkça görülmektedir. Yani tür, bir yandan avantajları ve edebiyat kamusunun ihtiyaçları nedeniyle hem siyasî erk hem de yazarlar tarafından istiyakla karşılanır, üretilir/tüketilirken diğer taraftan yaydığı çok sesli enerjiyle hayat, insan, dünya, ahlak, kadın, erkek, aşk ve daha birçok "şey" üzerindeki "tesir"inden kaynaklanan gücünden de çekinilmiş ve dönüştürüp "yerli"leştirilmeye, zapt u rabt altına alınmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan durum aslında şudur: Uluslaşmaya başlayan devlet, grafolekt ve monoglosik bir dil ve edebiyatı yani "epik"i arzularken, çok dilli ve heteroglossia'yı önemseyen roman türüyle karşılaşması ve bu karşılaşmanın

bir şey değildir. *Tayyârçâde ve Binbir Direk Batakhânesi* yapıtının önsözüne göre de bu hikâye, 'Ahmed Necib Efendi tarafından dram hâline' sokulmuş ve hem kendisi hem de 'muhtelif tiyatro kumpanyaları' tarafından birçok kez sahneye konulmuştur. Şükri Elçin, hem *Hançerli Hikâye-i Gari*² hem de *Hikâye-i Tayyârçâde*'nin Hayâlî Küçük Ali tarafından Karagöz sahnesine uyarladığını belirtir. Güzin Dino ise Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanı denemesinde *Hançerli Hikâye-i Garibesî'nden* esinlendiğine dikka²²ker" (113). Sayers, ayrıca Erol Köroğlu'nun dikkatini çektiği bir bilgiyi de paylaşır. Buna göre Evangelinos Miailidis'in *Seyreyle Dünyayı: Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş* (1871-72) adlı eserinde de Tayyârçâde hikâyesinden yararlanmıştı (113).

³² Metin, Ermeni keşişin din farkı yüzünden kızını vermediği Kerem hakkında, XVI. yüzyıl Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da anlatılan ve daha sonra yazıya geçirilen bir halk hikâyesine de benzemektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin, *Hemûz On Yedi Yaşında* (1881) romanında aynı konuyu yine Kalyopi isimli Rum kızı üzerinden anlatması yukarıda bahsedilen rekabeti göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

³³ "Turfanda meyve" veya "kendi toprağında yetişen meyve" ile edebiyat/edebiyat metni arasında kurulan ilişki ilginçtir. Namık Kemal, Emin Nihat ve Mizancı Mehmet'te hemen hemen yakın argümanlarla ifade edilir.

³⁴ T. Abdi'nin, *Hakâyik* gazetesinde "Reşad" imzalı bir yazıya muhtemelen yine "yerlilik" üzerine itiraz ederek yazdıklarını Namık Kemal *İntibah* romanının önsözünde eleştirir. Kemal, "tarz-ı atikte yazılan âşânımızın müdafaaasına kendinde iktidar görmüş" dediği T. Abdi'ye biraz da alay ederek şöyle der: "Yine Abdi nâmında olan sâhib-i kalem o makalesinde tiyatroyu Şile'nin Muharrem'de icrâ edegeldikleri mateme teşbih etmiş! Acaba *Hakâyik*'i mütalâa eden ashâb-ı fikr bu tasavvura ne demiş olsalar gerek? Şüphe yok 'bu zat tiyatro görmemiş, ya Muharrem'de Vâlide Hânına gitmemiş' diyecekler; çünkü tiyatro denilen timsâl-i edebi matem dedikleri taklid-i Acemâneye benzetmenin ba'del-müşâhede imkânı hiç kimse için kâbil olamaz. Yine bu zat tiyatro, kendi zannı gibi ise lisân-ı Osmânide daha güzel yapılabileceğini iddia ediyor. Eğer efendinin başka bir lisana vukufu olsaydı bu davada bulunmazdı. Lisan öyle taş kovduğundan incir ağaçları gibi kendi kendine kemal bulmaz" (Sazyek, 41-42).

512 sonucunda yeni inşâ ettiği dilin, bu güçlü türle hem apriorik hem de son tahlilde “ulusal alegori”yi
513 anlatan romanlar üretmesinin ilginç ve ironik bir tezahür olarak karşımızda durmasıdır³⁵.

514 Benjamin Fortna'nın, Yair Wallach'ın “Reading in Conflict: Public Text in Modern
515 Jerusalem: 1858-1948” adlı yazısından alıntıldığı şu satırlar, metinlerin devlete ve toplumun hemen
516 her tabakasına nasıl nüfuz ettiğini vezir bir şekilde özetlemektedir bir yandan da:

517 Kamusal metnin dönüşümü toplumsal değişimlerin basit bir belirtisinden ibaret
518 değildi[r]; aynı zamanda bizatihi bu değişimleri gerçekleştirmek için kullanılan etkili
519 bir araçtı[r]. Belli metinlerin teşhiri, belli metinlerin de tedavülde çekilmesi yoluyla
520 yeni bir düzenin pazarlığı yapılıyor ve peşinden koşuluyordu[r]. Bu anlamda,
521 kamusal metinler modernitenin önemli bir faili olarak ortaya çıkar. Kamusal
522 metinler yazarlar-devlet, yerel elitler ve tabandaki topluluklar- tarafından kendi
523 tasavvurlarını ve çıkarlarını desteklemek için kullanılmıştır; ama aynı zamanda
524 okurlar, yurttaşlar [...] tarafından da kendi kimlik ve coğrafya anlayışlarının gündelik
525 yaşamın parçası olarak kabul edilmesini sağlamaya çalışmak için de kullanılmışlardır”
526 (25).

527

528 Şimdi isterseniz Bakhtin'i bir daha dinleyelim:

529

530 **4**
531 Roman diğer türlerin (tam da tür olarak oynadıkları rolün) parodisidir; biçimlerinin
532 ve dillerinin uzlaşsallığını açığa çıkarır; bazı türleri sıkıp dışarı atar, bazılarını
533 yeniden formüle ederek, yeniden vurgulandırarak, kendine özgü yapısı içine katar.
534 Edebiyat tarihçileri bazen bunu yalnızca edebi eğilimlerin ve ekollerin mücadelesi
535 olarak görmeye meyleder. Böylesi mücadeleler vardır kuşkusuz, ama bunlar kıyıda
536 köşede kalan fenomenlerdir ve tarihsel açıdan önemsizdir. Bu tür mücadelelerin
537 ardında, türlerin daha derin ve sahici tarihsel mücadelesinin yattığına, edebiyatın tür
538 çatışmasının kuruluşu ve gelişiminin bulunduğuna duyarlı olunması gerekir” Mikhail
539 Bakhtin, “Epik ve Roman”, (167).

540

541

542

543 Kaynaklar

544 Ahmet Mithat Efendi. *Abbar-ı Asara Tamim-i Enzâr* (Edebi Eserlere Genel Bir Bakış). haz. Nüket
545 Esen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

546 -----, “Bir Seyahat-i Fikriye: Bir Acibe-i Saydiye”. *Letai'î Rivayat*. haz. Fazıl Gökçek, Sabahattin
547 Çağın. İstanbul: Çağır Yayınları, 2001: 789-795.

548 -----, *Edebiyat Yazıları 2*. haz. H. Harika Düzgün, Fazıl Gökçek. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

549 -----, “İfade: Dolaptan Temaşa”, *Letai'î Rivayat*. haz. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın. İstanbul:
550 Çağır Yayınları, 2001: 663.

551 -----, “Kariin İle Hasbihâl”. *Müşahedât*. haz. Necat Birinci. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
552 2000: 3-8.

³⁵ Bu konunun yetkin bir kalem tarafından nasıl tartışıldığını görmek için bkz. Bakhtin, “Epik ve Roman” (175-176).

- 553 -----, "Mukaddime". *Hasan Mellab Yahut Sır İçinde Esrar*. haz. Ali Şükrü Çoruk. Ankara: Türk Dil
554 Kurumu Yayınları, 2000: 5-6.
- 555 -----, "Mukaddime: İki Hud'akâr". *Letâif-i Rivayat*. haz. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın. İstanbul:
556 Çağır Yayınları, 2001:703.
- 557 Aksoyak, İ. Hakkı. "Acâ'ib Edebiyatı'ndan Bir Örnek: Üsküdarlı Sırrı'nın Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr'ı".
558 *Millî Folklor* 103 (2014): 111-122.
- 559 Akyıldız, Olcay. "Muhayyelât-ı Ahmet Mithat: Söylemsel Bir Strateji olarak 'Seyahat-ı Zihniye' ".
560 *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 47 (2014): 9-34.
- 561 Ayverdi İlhan. *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.
- 562 Bakhtin, Mikhail. "Epik ve Roman: Bir Roman İncelemesi Metodolojisine Doğru". *Karnavaldan*
563 *Romana. Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. Derleyen ve Önsöz Sibel Irzık, çev.
564 Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001: 164-208.
- 565 Cankara, Murat. "Ahmet Mithat Efendi ve Beşir Fuat'a Göre Gerçekçilik". Bilkent Üniversitesi,
566 Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2003.
- 567 -----, "Krikor Zohrab (1861-1915) Edebiyat, Ahlak". *Toplumsal Tarih* 299 (Kasım 2018): 8-12.
- 568 Cebe, Günül Özlem Ayaydın. "19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat:
569 Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik ". Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler
570 Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: 2009.
- 571 Devellioglu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2003.
- 572 Emin Nihat. "[Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeştî]". *Müsameretname*. haz. Sabahattin Çağın, Fazıl
573 Gökçek. İstanbul: Özgür Yayınları, 2010: 25-51.
- 574 Fortna, Benjamin C. *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*. çev. Mehmet
575 Beşikçi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- 576 Hees, Syrinx Von. "Şaşırtıcı: Acâ'ib Edebiyatının Bir Eleştirisi ve Yeniden Okunması". çev. Yeliz
577 Özay. *Millî Folklor* 103 (2014): 142-162.
- 578 Karakoç İrfan. "Pure Aşk, Pür Heyecan ve 'Kanon' Dışı İki Roman: *Netice-i Aşk* ve *Aşka Doğru*".
579 *Ayla Demiroğlu Kitabı*. haz. Adem Ceyhan. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayıncılık, 2006: 359-
580 368.
- 581 Kaya, Fazile Eren. "Senteriyeye ile İskenderiye Ortasında Aca'ib Bir Şehir". *Millî Folklor* 103 (2014):
582 134-141.
- 583 Kefeli, Emel. "Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: *Acâ'ib-i Âlem*". *Merbaba*
584 *Ey Mubarrir: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*. haz. Nüket Esen, Erol Köroğlu.
585 İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006: 217-230.
- 586 Kerman, Zeynep. *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir*
587 *Araştırma*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- 588 Mehmed Murad. "İfade-i Mahsusa". *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*. haz. Tacettin Şimşek. Ankara: 1999:
589 XIV-XV

- 590 Okay, Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- 591 Özay, Yeliz. "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Acâib Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi". *Millî*
592 *Folklor* 103 (2014): 123-133.
- 593 Özön, Mustafa Nihat. *Türkçede Roman*. haz. Alpay Kabacalı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- 594 Sayers, David Selim. *Tiflî Hikâyeleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- 595 Sazyek, Hakan-Esra Sazyek. *Yeni Türk Edebiyatında Önsözler: Bir 19 Yüzyıl Seçkisi*. Ankara: Akçağ
596 Yayınları, 2008.
- 597 Seviner, Zeynep. "Tabüliğin Medar-ı Azamı: Ahmet Mithat Ahlakçılığı ve Natüralizm". *Merhaba Ey*
598 *Muharrir: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*. haz. Nüket Esen, Erol Köroğlu. İstanbul:
599 Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2006. 84-96.
- 600 Schick, İrvin Cemil. "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Matbuat Kapitalizmi, Cinsiyet ve
601 Cinsellik". *Bedeni, Toplum, Kâinâtı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*. haz. ve çev.
602 Pelin Tünaydın. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011: 215-69.
- 603 Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi 1839-1908: İslâmlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. çev.
604 Osman Yener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- 605 Johann Strauss. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimler Neleri Okurdu (19.-20. Yüzyıllar)?" çev.
606 Günil Özlem Ayaydın Cebe, *Kritik* 3 (2019 Bahar): 205-265.
- 607 T. Abdi. "Mukaddime". *Sergüzeşt-i Kâhyâ*. İstanbul: yy, 1290/1873: 2-4.
- 608 Uşaklıgil, Halit Ziya. *Hikâye*. haz. Nur Gürani Arslan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar, 1998.
- 609 Yağcı, Ahu Selin Erkul. "Creating Reading Habits Through Translation in Turkey (1840-1940).
610 *Mémoires du livre*. 9 (1, Fall 2017): 1-26. doi: [10.7202/1043125ar](https://doi.org/10.7202/1043125ar)
- 611 View Article: DOI: <https://doi.org/10.7202/1043125ar>
- 612 -----. Catalogue of Indigenous and Translated Novels Published Between 1840 and 1940.
613 http://kisi.deu.edu.tr/selin.erkul/Erkul_Catalogue_July_2011.pdf
614
615
616
- 617 Yazar, Sadık. "XVI. Yüzyıl Türkçe Seyahatnamelerinde Acâib". *Millî Folklor* 103 (2014): 98-110.
618
- 619 *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. haz. Hayati Develi. İstanbul: Kitabevi Yayınları,
620 1998.

[Extended English summary](#)

623 During the second half of the 19th century, while the Ottoman press, publishing and literary
624 platforms were flourishing, a need for a more "practical" language of writing arose to convey
625 ideas, and there was a great need to have a new, a more practical language while writing. A
626 language that can convey an idea, a language that can produce information, and a writing style
627 that can spread both. This need for a new language is emphasized by the prominent figures of
628 "New Literature", namely Namık Kemal, Ziya Paşa and Şemseddin Sâmî, in their writings. In this

629 context, these writers use the word “literature” not only for fiction, or the forms of written art,
630 but also a means of communication between people and the institutions. This new language is
631 not only necessary to reach more readers in the times of new flourishing publishing market, it is
632 also necessary for the language used in the state bureaucracy which is full of classical rhetoric and
633 pompous imperial writing style. As a result, the language that is used in the edicts that was being
634 issued during modernization period, became simpler and more “understandable”. Moreover, the
635 authorities promised the permission for the publication of codes and regulations to make it
636 possible for citizens to know about them. After all, fiction or nonfiction, almost all of the writers
637 of literary works mentioned above were holding a high-ranking position in the state bureaucracy.
638 Because of these reasons, during the second half of the 19th century literature seems to be an
639 “umbrella” institution. This umbrella covers the texts of education, law, politics and state
640 bureaucracy.

641
642 It should be mentioned that, either fiction or nonfiction, almost all of the writers of literary
643 works that was published during this period were members of ministries, constitutional
644 committees, or they were holding a high-ranking position in the state bureaucracy. Münif Paşa,
645 Akif Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şemseddin Sami, Cevdet Paşa, Ahmet Mithat,
646 Abdülhak Hâmit are some of the names of prominent figures of the period. These figures were
647 writing novels, plays, poems as well as working on languages, dictionaries, and translations. They
648 were writing articles on law, family and state affairs in newspapers, building the state bureaucracy.
649 These writers/managers realized that the best way to create the language they needed for
650 modernization was The Novel. However, this realization did not happen as the official literary
651 history depicts it. According to the reductionist literary history, these writers took the old forms
652 of narratives and positioned them, tales, meddah stories or classical mesnevi texts, against the
653 new styles and turned them into the “New Literature”.

654
655 In this work, this reductionist attitude is questioned, and we will be speculating and trying to
656 make arguments on the writers of this period, readers, press. In short, it will focus on how
657 literature community approached this new narrative form. In this context we will be looking for
658 the answers to these questions:

659
660 How the novel genre, which is a new narrative style used to depict, show and narrate nature,
661 people and the society, had been received by the Ottoman society?

662
663 How is novel's relationship with the classical historical narrative forms? How this relationship has
664 been depicted by the Turkish literary history? And can we question the way it is depicted? Can we
665 interpret the reaction shown to this new genre in context with the reflexes shown to Ottoman-
666 Turkish modernization?

667
668 Can initial undertakings of adapting the novel to Ottoman-Turkish literature show us how and in
669 which way the society, women, men, the writer and the state of the period were represented?
670 Focusing on the naming of the new genre during the period is a necessity according to this
671 article's approach.

672
673 In this context, Selin Erkul Yağcı's work “Catalogue of Indigenous and Translated Novels
674 Published Between 1840 and 1940”, which is a part of her PhD thesis “Turkey's Reading
675 (R)evolution: A Study on Books, Readers, and Translation: 1840 – 1940”, will be used to find out
676 the popularity and the uses of the words “ahbar”, “hikâye-story” and “sergüzeşt – adventure”.
677 While writing about the novel genre in the Ottoman-Turkish literature it is necessary to mention
678 “tahkiye tradition” and especially folk tales and meddah narratives.

679 If we want to go deeper into examination of the adventure of the novel genre which started in
680 the mid 19th century we should look into the traditional narrative forms in a broader context. We
681 should use different texts and the narratives to get to that broader perspective.

682 One of the most important text of these classical forms are “acaib and garaib–supernatural”
683 stories. These stories take an important role since the Ancient Greeks, used in Arabic and Persian
684 and Ottoman literature. We will be focusing on this kind of text to depict the situation.
685 Especially, towards the end of the 19th century, western Orientalist scholars were focusing on the
686 “Acaib – Supernatural – literature”. And these forms of narratives provide good insights into
687 how the new genres were affected by the classical forms. Beside that we will be focusing on
688 classical travel narratives and their function in the emergence of the new genre with the guidance
689 of the works by scholars such us İ. Hakkı Aksoyak, Sadık Yazar, Yeliz Özay and Syrinx von
690 Hees.

691
692 The other focus of this article is to look at this new genre via reflexes of Ottoman –Turkish
693 modernization. For the modernization of the state, and preventing the collapse of it, the
694 education should reach the masses, so the light of the “sun”, meaning civilization, should be
695 delivered to people. To reach this goal the novel genre is suitable since it is fun and educational at
696 the same time. Because of that, wanting to write with “facts” instead of imagination lead the
697 writers of this period to produce on different subjects and this forced the authors depicting daily
698 life in their works. However, unique characteristics of this new genre will cause some “allergic”
699 reactions. Novel is a “polyphonic” genre which allows the genre to be able to narrate and depict
700 social problems, create a narrative which is elastic and suitable for different interpretations. This,
701 in the end, caused a resistance in the literary world of Ottoman-Turkish modernity. In other
702 words, the novel is a suitable means for social engineering while it can lead to produce a reader
703 who is inclined to cross the red lines of the period. In this context, this article will try to
704 demonstrate the reasons behind the tendency to write “ethical” and exemplary, “local” texts.
705 Ahmet Mithat’s text will be used in demonstrating this issue.

706
707 The last focus of this article will be on traditional narrative forms. We will be scrutinising the
708 effect of folk tales, meddah stories, and especially Tifli stories, their content and their language on
709 the newly emerging novel.

710
711
712

irfan karakoç makale

ORIGINALITY REPORT

18%

SIMILARITY INDEX

PRIMARY SOURCES

1	www.millifolklor.com Internet	441 words — 5%
2	www.thesis.bilkent.edu.tr Internet	301 words — 3%
3	turkishstudies.net Internet	156 words — 2%
4	m.friendfeed-media.com Internet	148 words — 2%
5	www.journals.istanbul.edu.tr Internet	113 words — 1%
6	NEMUTLU, Özlem. "Ahmet Mithat Efendi'nin Süleyman Muslî Romanında Güney-Güney Doğu Anadolu Şehirleri", Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı İktisadi İşletmesi, 2015. Publications	58 words — 1%
7	kisi.deu.edu.tr Internet	49 words — 1%
8	www.j-humansciences.com Internet	46 words — < 1%
9	www.jasstudies.com Internet	40 words — < 1%
10	dspace.bilkent.edu.tr Internet	38 words — < 1%

11	acikerisim.deu.edu.tr Internet	37 words — < 1%
12	ucuncutaraf.com Internet	30 words — < 1%
13	www.turkishstudies.net Internet	19 words — < 1%
14	KARABULUT, Mustafa. "Tanzimat dönemi Türk romanında güzel sanatlar ve edebiyat", Milli Eğitim Bakanlığı, 2009. Publications	17 words — < 1%
15	www.w.w.asosindex.com Internet	13 words — < 1%
16	www.science-education.ru Internet	13 words — < 1%
17	ÖZAY, Yeliz. "Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi nin acâib edebiyatı açısından değerlendirilmesi", Milli Folklor, 2014. Publications	12 words — < 1%
18	es.scribd.com Internet	12 words — < 1%
19	dspace.trakya.edu.tr Internet	12 words — < 1%
20	www.erudit.org Internet	11 words — < 1%
21	psbd.pau.edu.tr Internet	11 words — < 1%
22	www.uludagsozluk.com Internet	10 words — < 1%
23	akademik.ege.edu.tr Internet	10 words — < 1%

24	turkoloji.cu.edu.tr Internet	10 words — < 1%
25	dspace.ups.edu.ec Internet	10 words — < 1%
26	ids-pub.bsz-bw.de Internet	9 words — < 1%
27	web2.bilkent.edu.tr Internet	8 words — < 1%
28	readgur.com Internet	8 words — < 1%
29	HEES VON , Syrinx. "Şaşırtıcı: Acâib edebiyatının bir eleştirisi ve yeniden okuması", Milli Folklor, 2014. Publications	8 words — < 1%
30	Albrecht. Encyclopedia of Disability Publications	7 words — < 1%
31	KÜÇÜK AKTAN, Deniz. ""Kariin ile hasbihal": Mukaddimelerinin ışığında Ahmet Mithat üzerine bir deneme", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2010. Publications	6 words — < 1%
32	KAYA, Fazile Eren. "Senteriyye ile İskenderiye ortasında aca ib bir şehir", Milli Folklor, 2014. Publications	6 words — < 1%
33	YAZAR, Sadık. "XVI. Yüzyıl Türkçe seyahatnamelerinde acâib", Milli Folklor, 2014. Publications	6 words — < 1%